

Федорич Х. М.

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗУМОВОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті описано дослідницький метод як засіб активізації розумової та пізнавальної діяльності студентів, запропоновано зразки дослідницьких завдань для вивчення перехідних/неперехідних дієслів із метою міцного засвоєння знань та вироблення у студентів умінь і навичок вирішувати мовні завдання підвищеної складності.

Ключові слова: активізація розумової та пізнавальної діяльності, дослідницький метод, дослідницьке завдання.

В статье описано исследовательский метод как средство активизации мыслительной и познавательной деятельности студентов, предложено образцы исследовательских заданий для изучения переходных / непереходных глаголов с целью прочного усвоения знаний и выработки у студентов умений и навыков решать речевые задачи повышенной сложности.

Ключевые слова: активизация мыслительной и познавательной деятельности, исследовательский метод, исследовательское задание.

The article describes the research method as means of stimulation of mental and cognitive activity of students. The article offers some samples of the research tasks for studying of transitive/intransitive verbs in order to attain effect of profound acquisition of knowledge and development of students' skills and abilities in solving the linguistic tasks of increased complexity.

Key words: stimulation of mental and cognitive activity, research method, research task.

Питання активізації розумової та пізнавальної діяльності завжди було актуальним, оскільки постійно відбувається модернізація освіти, а суспільство розвивається надзвичайно швидкими темпами і вимагає компетентного фахівця у всіх сферах. Навчально-виховний процес у системі національної освіти спрямований на формування і розвиток повноцінної мовної особистості. Розумова і пізнавальна активність студента – запорука успішного вивчення та засвоєння матеріалу, вміння застосувати набуті знання в конкретній ситуації.

Основи процесу пізнання у вищих закладах освіти досліджували українські й російські вчені: А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Давидов, В. Лозова, П. Підкасистий, М. Пістрак. Процес організації та управління навчально-пізнавальною діяльністю, форми і методи її активізації описано у працях М. Єнікеева, Л. Клименко, В. Лозової, В. Онищука, Н. Остапенко, Т. Симоненко, М. Скаткіна, Л. Степашко, Н. Тализіної, І. Харламова, Т. Щукіної та ін. Питання пізнавальної активності та пізнавальної самостійності розкривають І. Гвоздкова, Е. Коротаєва, Е. Красновський, Н. Кузьміна, Р. Лебедєв, В. Орлов, Т. Шамова та ін.

Мета нашої статті – розробити дослідницькі завдання для стимулювання творчої діяльності студентів, що передбачають формування вмінь набувати знання самостійно, досліджувати мовну одиницю або явище, робити висновки, а набуті знання застосовувати у практичній діяльності.

Розумова і пізнавальна діяльність тісно пов'язана з психічними процесами, під час яких людина планує свої дії, оперуючи образами та мовними символами. Важливу роль при цьому відіграють психічні процеси відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення. Навчання, будучи двостороннім процесом, не зводиться до механічної "передачі" знань, умінь і навичок, оскільки в ньому тісно взаємодіють викладач і студент. Саме від якості цієї взаємодії залежить і якість навчання. Але під час засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками важливу роль відіграє пізнавальна активність студентів [9, с. 86]. Немає однозначного тлумачення цього поняття, але в результаті теоретичного узагальнення Н. Грицай робить висновок, що "пізнавальна активність – це складне особистісне утворення, інтегрована якість особистості, що має мотиваційні, змістово-операційні та емоційно-вольові компоненти і реалізується через ставлення до позакласної діяльності, пізнавальний інтерес, ініціативу, ефективне оволодіння знаннями і способами діяльності, самостійність, цілеспрямованість та наполегливість у навчанні, впевненість у собі, прагнення до самовдосконалення, інтелектуальну рефлексію особистості" [3, с. 8].

Для активізації розумової та пізнавальної діяльності велике значення має самостійна робота, яка є основою в дослідницькій та проектній технологіях. Самостійна робота студентів сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних май-

бутньому фахівцю у навчанні і професійній діяльності. Важливим завданням викладача у вищій школі є правильна організація самостійної роботи, забезпечення умов успішного її перебігу, що передбачає не лише базову наукову, а й відповідну педагогічну його підготовку, вміння педагогічно доцільно активізувати пізнавальні сили студентів у навчальному процесі [5, с. 18].

Основним видом самостійної роботи студента є науково-дослідна, що полягає у самостійному проведеному дослідженні, збиранні наукової інформації, її аналізі та передбачає участь у роботі наукових студентських товариств, гуртків, конференцій, підготовці доповідей, тез, статей. Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачено, що самостійна робота студентів має становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Така кількість годин дає змогу розвивати пізнавальну активність, формувати самостійність як рису особистості, здатність до творчого розв'язання, уміння приймати рішення. Різноманітні дослідження, багаторічний педагогічний досвід переконують, що науково-дослідна робота у вищому навчальному закладі є засобом прояву і розвитку пізнавальної активності всіх учасників навчально-виховного процесу [7, с. 14].

Дослідницький метод, базуючись на переважанні самостійної роботи, забезпечує формування наукового світогляду, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей учнів і студентів (активність у самостійному пошуку, ініціативність тощо), прищеплення навичок самостійного дослідження, застосування теоретичних знань у практичній діяльності, розширення наукової ерудиції, формування алгоритмів творчого пізнавального пошуку – нових форм, методів, засобів у пізнанні дійсності [1, с. 73].

На засадах дослідницького методу робота "умовно" може бути розділена на чотири взаємопов'язані напрями: 1) включення елементів дослідження в лекції під час вивчення нового матеріалу; 2) включення елементів дослідження під час виконання тренувальних вправ; 3) включення елементів дослідження під час виконання домашніх завдань; 4) включення елементів дослідження на позааудиторних заняттях (реферати, заняття в наукових гуртках, виконання колективних наукових проектів) [4].

Як бачимо, пізнавальна та розумова активність студентів є потужним двигуном навчального процесу і забезпечує активне сприймання та запам'ятовування мовного матеріалу. Для активізації студентів на занятті доцільно використовувати активні методи навчання (дискусії, евристичні бесіди, дидактичні ігри, дослідницькі вправи, проектні технології тощо), демонструвати схеми і таблиці за виучуваною темою, що сприятиме виробленню дивергентного способу мислення, ініціативності, креативності та самостійності. Необхідно пам'ятати, що важливу роль у процесі роботи відіграє емоційний стан студентів, а також переконлива мотивація.

Враховуючи, що основною формою роботи з української мови у вищих навчальних закладах є семінарські та практичні заняття, потрібно організовувати їх так, щоб студенти постійно були зацікавлені завданнями, роботою, мали позитивний настрій та почуття власного успіху [8]. Такі заняття мають на меті поглиблювати, узагальнювати теоретичні знання, які студенти здобули на лекціях або під час самостійної роботи, та забезпечувати оволодіння навичками і вміннями застосовувати ці знання у практичній діяльності. Вони розвивають наукове мислення, дозволяють перевірити знання студентів, виконують функцію зворотнього зв'язку. Методика проведення практичних занять може бути різною, оскільки залежить від цілей заняття, творчої індивідуальності викладача, його професіоналізму. Майстерність педагога повинна виражатися в постійному пошуку нових форм проведення занять, удосконаленні їх змісту.

Організація навчального процесу як дослідження сприяє розвитку рішучості, ініціативності, творчих здібностей. При цьому дослідницькі завдання розраховані на аудиторію з різним рівнем знань, тому забезпечують постійне зростання загального рівня ерудованості кожного учасника навчального дослідження. Пошук на кожному етапі роботи як обов'язкова умова вирішення конкретного лінгвістичного завдання є запорукою активізації мисленнєво-мовленнєвих процесів, уваги, пам'яті. "Дослідницька активність – це інтенсивна цілеспрямована пізнавальна діяльність пошукового характеру, обумовлена найвищим рівнем самостійності та творчого ставлення до неї" [2, с. 40].

Для активізації розумової та пізнавальної діяльності під час вивчення теми "Перехідні та неперехідні дієслова" пропонуємо дослідницькі завдання (види завдань описано за класифікацією С. Омельчука [6, с. 2–5]), які характеризуються високим рівнем і широтою пошуково-дослідницької активності в ситуації невизначеності, зумовленої пізнавальною потребою, прагненням до самостійного пізнання істини, схильністю до тривалих самостійних розумових зусиль у процесі пошуку невідомого.

Дослідження – спостереження над мовою – дослідницьке завдання, спрямоване на розвиток умінь бачити цікаві зі стилістичного погляду зразки використання мовних одиниць, сприймати їх та досліджувати в сукупності з іншими мовними явищами, стимулює використання подібних мовних одиниць у власних висловлюваннях.

• Проаналізувати таблицю, поставивши запитання від головного до залежного слова, дослідити закономірності.

Перехідні дієслова	Неперехідні дієслова
<p><i>Усвідомлювати помилку, спитати друга, посадити дерево, звити гніздо, обрати тему, пекти хліб, озвучувати фільм</i></p>	<p><i>Лежати на піску, прибути до початку, заховати в мішок, вклякнуті на місці, володіти землею, ходити по землі, сидіти мовчки</i></p>

Дослідження-розпізнавання – дослідницьке завдання на визначення мовних одиниць та явищ або виявлення і з'ясування відмінностей між ними за певними ознаками чи характеристиками.

- У кожному рядку знайти “зайве” словосполучення, обґрунтувати власну думку.

1. *Йти стежкою, важко працювати, читати книжку, забути про зустріч.*
2. *Втратити довіру, ходити мовчки, мати повагу, знайти підкову.*
3. *Знати напам'ять, любити людей, ставитися з розумінням, писати ручкою.*
4. *Міцно обіймати, вітати з радістю, знати правила, весело сміятися.*
5. *Бачити небо, робити роботу, дивитися фільм, стояти збоку.*
6. *Лежати на землі, співати романс, шукати щастя, обіймати сестру.*

Дослідження-порівняння – дослідницьке завдання на встановлення схожості й відмінностей мовних одиниць і явищ. До порівняльних належать мовні одиниці, деякі ознаки змісту яких є спільними для них.

- Порівняти подані словосполучення, знайти перехідні та неперехідні дієслова, визначити в них суфікс. Дослідити, від чого залежить, перехідність/неперехідність дієслова.

Білити стіну – білити вдаліні; коптити м'ясо – коптити довго.

Дослідження-реконструювання – дослідницьке завдання, в основі якого лежить закономірна зміна основної моделі або структури мовної одиниці чи явища, що призводить до створення вторинної.

- У поданих реченнях замінити неперехідні дієслова перехідними (збереження ритмомелодики не обов'язкове).

Зразок:

*А я ховаюся між трави,
Де сонце губиться в красі.
Бачу, як верби кучеряві
Вмиваються в святій росі.*

*Себе ховаю поміж трави,
Де сонце губить промінці.
Я бачу верби кучеряві,
Що миють стовбури в росі.*

*Чекаю сонно на світанку,
Як сонце ніжно обійме,
І, зазирнувши за фіранку,
Розбудить, зайчиком майне.*

*Співаю тихо, колисково,
Що ніч малює серед нив,
Як вітер пише у діброві,
Як я чекаю до весни.*

Дослідження-конструювання – дослідницьке завдання конструктивного характеру на побудову мовних одиниць, що є продовженням аналізу і створює умови, за яких діяльність учнів спрямована на застосування вже здобутих знань.

- Скласти словосполучення, в яких подані дієслова виступали б як перехідні і як неперехідні. На прикладі пояснити, від чого залежить перехідність/неперехідність дієслова.

Мазати, пити, читати; варити, шити, писати.

- З переліченими словами утворити словосполучення. Дослідити, якими є дієслова з постфіксом -ся.

Сміятися, навчати, гойдатися; навчатися, колисати, заспокоюватися; виконувати, одягатися, пишати.

Особливу увагу в навчально-виховному процесі варто приділяти раціональній організації розумової діяльності студентів, вираженій у послідовному виконанні вправ, що виключає порушення логічного ходу міркувань. За допомогою запропонованих завдань можна створити цікаву творчу атмосферу на заняттях, активізувати студентів та поліпшити ефективність засвоєння мовного матеріалу.

Література:

1. Бабенко О. М. Дослідницький підхід формування біохімічних знань студентів факультетів фізичного виховання / О. М. Бабенко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка. – 2011. – №1 (11). – С. 72–77.
2. Балагурова Т. Наукова робота учнів – міф чи реальність? / Т. Балагурова // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 2. – С. 96–100.
3. Грицай Н. Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів основної школи у позакласній роботі з біології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання української мови" / Н. Б. Грицай. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2008. – 21 с.
4. Заболотний О. В. Формування дослідницьких умінь учнів у процесі вивчення синтаксису української мови [Електронний ресурс] / О. В. Заболотний // Народна освіта. – 2007. – № 3. — Режим доступу до журн. : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vpuryku/3/.../zabolotny.htm>.
5. Мороз В. Д. Самостійна навчальна робота студентів / В. Д. Мороз. – Харків : ХМК, 2003. – 63 с.
6. Омельчук С. А. Тезаурус основних видів дослідницьких завдань з української мови / С. А. Омельчук // Дивослово. – 2012. – № 4. – С. 2–6.
7. Сипченко В. Організація науково-дослідної роботи у педагогічному університеті / В. Сипченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – Вип. L. – С. 12–20.
8. Сирота Г. В. Воспитание познавательной активности учащихся учебными творческими заданиями : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук / Г. В. Сирота. – Минск, 1987. – 30 с.
9. Чередник О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів / О. Чередник // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – Вип. L. – С. 83–91.